

KRISTJÁN JÓHANN JÓNSSON

ABRAHAM, NJÁLL OG BYRON¹

BRENNAN FRÆGA á Bergþórshvoli hefur ekki orðið seinni tíma mönnum að miklu ágreiningsefni. Lars Lönnroth segir í bók sinni frá 1976 að hana beri tvímælalaust að skilja sem friðþægingu fyrir þá synd að taka Höskuld af lífi.² Þar með er brennan tengd hreinsunareldinum og sett inn í röklegt samhengi glæps og refsingar. Atvikið er þá talið hliðstætt því þegar Kristur tók út refsingu fyrir syndir manna en orðið „atonement“, sem Lönnroth notar, er einmitt notað yfir friðþægingardauða Krists sem frá segir í Biblíunni. Lönnroth segir sína túlkun í meginatriðum samhljóða túlkun Einars Ól. Sveinssonar frá 1943 og að Maxwell (1957), Fox (1963) og Allen (1971) hafi tekið í sama streng. Aðrir hafa ekki túlkað brennuna á gagnlegan hátt svo að mér sé kunnugt. Allen nefnir að vísu einnig átök Guðs og djöfulsins og langar að tengja Loka og djöfulinn en virðist ótvírætt líta á brennuna sem hreinsunareld. Eftir hann á djöfullinn enga möguleika því hann ræður einungis stökum atvikum.³

Hin forna og helga bók, Biblían, er til í ýmsum gerðum; hefur verið skrifuð upp og síðar prentuð í þýðingum á fjölmörgum og ólíkum þjóðtungum þar sem textinn tengist mismunandi menningarheimum. Þessum þýðingum ber auðvitað ekki alveg saman og það er einnig munur á þýðingum milli alda, enda skilningur aldanna háður ýmiss konar breytingum og mismun, rétt eins og skilningur þjóðanna. Sagan af texta Biblíunnar á íslensku er auðvitað hluti af íslenskri málsögu og bókmenntasögu og ekki ástæða til að fara mjög langt út í þá sálma hér. Þó er rétt að minna á ritið Stjórn sem er safn þýðinga og endursagna úr fyrstu bókum Gamla testamentisins ásamt skýringum úr trúarritum miðalda, varðveitt í íslenskum safnritum frá 14. og 15. öld. Talið er að Hákon

¹ Grein þessi er að stofni til fyrirlestur sem haldinn var á Njálupingi á Hvolsvelli í ágúst 2001 á vegum Stofnunar Sigurðar Nordals og Sögusetursins á Hvolsvelli.

² „The burning must then be interpreted as an atonement for the sin of killing Höskuldr“ (Lönnroth 1976:129).

³ „In such a context Mqrðr's wish to burn Gunnarr within, the fire Flosi sets to Bergþórshváll, and the words of Njáll, “and trust in this, that God is merciful and he will not let us burn both in this world and the next” (ch. 129, p. 329), link themselves to the much greater drama contained in the Christian vision“ (Allen 1971:146).

konungur Magnússon hafi látið gera Stjórn skömmu eftir 1300 en ekki er þó víst að hann hafi látið gera allt ritið. Hluti þess kann að vera íslenskur.

Ekki þarf að tunda áhrif Biblíunnar á öll svið mannglegrar tilveru á Vesturlöndum og víðar. Hún er eins og við vitum hin helga bók vestrænnar menningar. Mikilvægustu textum í sögu þjóða eða þjóðfélagshópa hefur stundum verið líkt við hana og þeir kallaðir helgaðir eða kanóníseraðir textar.

Trúarleg rit sem ekki hafa verið viðurkennd af kirkjulegum yfirvöldum hafa verið kölluð *apocrypha*, sem hefur verið tekið upp sem apokryf rit á íslensku eða einfaldlega fölsk.

Njála telst væntanlega að mati flestra bókmenntafræðinga til kanóníseraðra, eða helgaðra, íslenskra bókmennta. Mikilvægi Brennu-Njáls sögu í íslenskri menningu er óumdeilt og menn hætta ekki að takast á um merkingu hennar fremur en Biblíunnar sjálfrar. Hér verða líka leidd að því rök að Njálu hafi verið ætlað að verða Íslendingum dæmi um þá kosti sem maðurinn stendur frammi fyrir í lífi sínu, val hans og ábyrgð. Staða Njálu á Íslandi er að vissu leyti hliðstæð stöðu Biblíunnar meðal kristinna manna þó að Njála sé ekki beinlínis trúarrit.

Reyndar hafa merkir hugsuðir stundum tekið sig til og efast um helgi og réttmæti Biblíunnar. Einn þeirra var Daninn Søren Aabye Kierkegaard. Hann fór í guðfræðinám og var fullur efasemda. Þá, á sínum yngri árum, sýndist honum einna helst að inn í himnaríki, hina eilífu sælu fyrir handan, kæmust engir nema: „vatnsgreiddir geldingar í fermingarfötum“.⁴ Honum þótti því réttmætt að spyrja hvort Biblían væri ekki orðin úrelt og hvort sögur hennar, til dæmis af hinum trúarlega föður, Abraham, ættu við okkur eitthvert erindi í dag. Bók Sørenis Kierkegaard um Abraham heitir á frummálinu *Frygt og Bæven* en það er tilvitnun í Biblíuna og hefur í íslenskri þýðingu Jóhönnu Þráinsdóttur fengið titil samkvæmt íslenskri Biblíu: *Uggur og ótti* (Fl 2.12).

Ástæða þess að Søren fannst hann verða að skrifa um trúföðurinn Abraham var meðal annars sú að honum fannst sagan um fórn Abrahams fátíðleg (absurd) og þverstæðukennd. Hann reyndi að umskrifa söguna nokkrum sinnum en alltaf var hún jafn ósannfærandi. Hvernig getur föður svo mikið sem dottið í hug að fórna syni sínum? Hvað myndum við segja í dag ef við heyrðum af föður sem slátraði syni sínum með hnífi vegna þess að rödd af hinnum segði honum að gera það?

Søren skrifar bókina *Uggur og ótti* undir nafninu Johannes de silentio (Jó-

⁴ „... forestillingen om det hinsidige, saligheden, som et område, hvortil kun vandkæmmede kastrater i konfirmationstøj har adkomst“ (Garff 2000:28).

hannes þögli) en eins og Kristján Árnason hefur réttilega bent á í formála sínum við bókina er þessi Jóhannes satt að segja óttaleg skrafskjóða, þrátt fyrir nafnið.

Johannes de silentio segir sögu af manni sem hafði heyrð söguna af því þegar Guð heimtaði að Abraham fórnaði Ísak. Maðurinn skildi ekki þessi sögu en hann dáði Abraham skefjalaust. Í viðleitni sinni til að skilja kjarna sögunnar sviðsetur hann fjórar gerðir af henni, frá fjórum sjónarhornum, en alltaf reynist hún jafn erfið og undarleg.

Sagan af förninni hljóðar svo í *Stjórn*:⁵

Abraham reis upp þegar á náttartíma og sagði öngum manni sína fyrirætlan; klæddi meður reiða einn asna, kallandi meður sér tvo sveina og son sinn hinn þriðja. Og sem hann hafði höggvið sér þau tré sem hann þurfti til fórnfæringar að hafa, þá fór hann á þremur dögum þar til sem hann sá á hinum þriðja deginum þann stað langt fram fyrir sig sem Guð hafði boðið honum að hann skyldi til fara. Síðan talar hann til sveinanna: „Bíðið hér í hjá asnanum. Við smásveinninn förum skjótlega fram enn nökkuru lengra, og komum þegar aftur til ykkar, er við höfum beðist fyrir sem okkur líkar.“ Hann tók þá tréin og lagði upp á son sinn Ísak, en sjálfur hann bar sverð og eld sér í hendi. Og sem þeir fóru tveir samt, talaði sveinninn til síns feður: „Faðir minn“, sagði hann. „Hvað viltu, son minn?“ sagði Abraham. „Sé, faðir minn“, sagði sveinninn, „eldurinn og tréin eru hér til reiðu, en hvar er það sem offrast skal?“ Hann svaraði: „Guð sjálfur man sér sjá fórn til handa, son minn.“ Fóru síðan báðir samt til þess staðar sem guð hafði sýnt honum og til vísað. Gjörði hann þar eitt altari og lagði tréin þar á ofan og eldinn meður, eftir það sem hann hafði þeim svo skipað og hegðað sem honum líkaði. ... Eftir það batt Abraham son sinn og lagði hann upp á viðarbulung þann sem hann hafði yfir altarinu gjört, greip síðan sverðið og ætlaði að höggva hann. Þá kallaði Guðs engill af himni til hans svo segjandi: „Legg eigi þína hönd á sveininn, Abraham, svo að þú gjörir honum nökkuð grand. Eg sá það nú og prófaða að þú óttast Guð þar sem þú þyrmdir eigi þínum eingetnum syni fyrir hans skyld, því að eigi þyrsti Guð eður fýsti upp á sveinsins blóð, utan heldur að það prófaðist og væri vitað hversu mikillega er Abraham óttaðist Guð.“ Abraham sá þá einn hornóttan veður að baki sér milli þorna og klungra, svo sem hann litaðist um, tók hann og fórnfærði í stað sonar síns (bls. 131–132).

⁵ Stafsetning er færð til nútímahorfs.

Allir kannast væntanlega við framhald þessarar sögu. Abraham fékk allt margfalt til baka og bæði eiginkonur og hjákonur í ætt hans eignuðust fjölda sona og frá honum er mannkynið komið.

Søren Kierkegaard, í gervi hins þögla Jóhannesar, kemst að þeirri niðurstöðu að skelfilegt sé að fórna syni sínum og allt mæli gegn því, jafnvel þó að boð um það komi frá Guði. Abraham ákveður hins vegar að hlýða boði Guðs en sú ákvörðun byggist á trú en ekki skynsemi. Hún er fjarstæðukennd en engu að síður rétt. Í slíkri ákvörðun er fólgin sú vitneskja að eitthvað sé manninum æðra og þar með hafið yfir röklega hugsun. Því getum við einungis tengst með trúarlegri eða tilfinningalegri ákvörðun. Abraham er tilbúinn að fórna því sem honum er kærast og þar með sjálfum sér og eigin föðurlutverki en í staðinn fá þeir feðgar föður á himnum. Eða eins og Jesús boðar lærisveinum sínum: „Hver sem hefur fundið líf sitt, mun týna því, en hver, sem hefir týnt lífi sínu mín vegna, mun finna það“ (Mt 10.39).

Kierkegaard túlkar fórnarsöguna þannig að Abraham hlýði Guði ekki í blindni heldur *velji* hann að treysta honum. Sú niðurstaða er afar mikilvæg vegna þess að í henni felst sá skilningur að trúin byggist ævinlega á vilja, vali og ákvörðunum sem hvíli á siðfræðilegum grunni. Handan góðs og ills, á úrslitastundum lífsins, endi rök og kennisetningar og styrinn standi um að trúá eða trúa ekki. Hið fullkomna trúnaðartraust í samskiptum manna byggist að hans mati einnig á vali og ákvörðun.

Kierkegaard átti svo eftir að skipta mannlegri tilvist í þrjú þroskastig: fagurfræðilegt, siðrænt og trúarlegt og til þess að ná því síðasta þarftu að *velja sjálfan þig og persónulegan sannleika þinn*. Kierkegaard hefur verið kallaður upphafsmaður að tilvistarstefnunni sem þekkt varð á tuttugustu öld og heyrst oftast nefnd í tengslum við Þjóðverjann Martin Heidegger og Frakkann Jean-Paul Sartre.

Hvernig í ósköpunum tengist þetta Brennu-Njáls sögu? Hvað er líkt með Abraham og Njáli Þorgeirssyni? Áður en hægt er að bera saman sögur af þeim tveimur þarf að líta yfir val og aðgerðir Njáls í sögunni og hafa sérstaklega í huga mannlega skynsemi, rökvísi og framsýni annars vegar og tilfinninga- eða trúarlegar afstöður hins vegar. Til þess þarf að rifja upp nokkur atriði sem eru öllum, sem hafa lesið bókina, meira og minna kunn. Þó held ég að sé þarflegt að fara yfir þau til þess að við sjáum þau fyrir okkur í samhengi.⁶

⁶ Njálutilvitnanir eru í *Vef Darraðar*, diskútúgáfu (Jón Karl Helgason o.fl. 2001) af Reykjabók (AM 468 4to), sem fylgdi bókinni *Höfundar Njálu*, en texti *Íslenzkra fornrita* er hafður til hliðsjónar í greininni (Brennu-Njáls saga).

Njáll er kynntur þannig að hann hafi verið lögmaður svo mikill að engi var hans jafningi, vitur og forspár, heilráður og góðgjarn. Síðan fær lesandinn að fylgjast með hinum ráðagóða lögmanni í margvíslegu málavafstri. Fyrsta ráðagerð Njáls í sögunni er ítarlegri en góðu hófi gegnir. Hér er átt við þann atburð þegar hann hjálpar Gunnari að ná aftur fénu af Hrúti. Ráðagerðin er tvímælalaust svona löng og ítarleg vegna þess að hér er verið að kynna Njál til sögunnar. Lesandinn á ekki að ganga að því gruflandi að Njáll er allra manna ráðsnjallastur. Þar að auki eru í þessari lýsingu atriði sem eru illskiljanleg en líklega til þess ætluð að gefa í skyn að innsæi Njáls sé ofar mannlegum skilningi. Njáll leggur til „sálfræðileg“ ráð um hvernig hægt sé að nálgast Hrút. Það er gert með því að stofna til vandræða á næsta bæ. Hrútur mun verða kallaður til og verður ekki tortrygginn vegna þess að hann lítur á sig sem foringja. Síðan leggur hann til að Hrútur verði dreginn inn í samræður um mál þeirra Marðar gígju með því að Merði sé hælt. Með því eru þeir Njáll og Gunnar að sjálfsgöðu að notfæra sér hégómaskap Hrúts og það á Njáll eftir að gera aftur, seinna í sögunni, þ.e. að höfða til hégómaskapar eða sjálfssálits til þess að eyða tortryggni.

Gunnar fær einnig fyriræli um það hvernig hann á að vera klæddur, hvernig hesta hann á að hafa með sér og Njáll segir honum hvernig orðaskipti muni ganga:

Þú skalt kveðja Hrút. Hann mun vel svara þér. Þér mun skipað á hinn óæðra bekk gegnt öndugi Hrúts. Hann mun spyrja hvort þú sért norðlenskur. Þú skalt segja að þú sért eyfirskur maður. Hann mun spyrja hvort þar séu allmargir ágætir menn.

„Ærinn hafa þeir klækiskap,“ skalt þú segja.

„Er þér kunnigt um Reykjardal?“ mun hann segja.

„Kunnigt er mér um allt Ísland,“ skalt þú segja.

„Eru í Reykjardal kappar miklir?“ mun hann segja.

„Þjófar eru þar og illmenni,“ skalt þú segja.

Þá mun Hrútur hlæja og þykja gaman að.

(22. kafli)

Þetta samtal er mun lengra þó að það verði ekki allt rakið hér. Gunnari gengur að sjálfsgöðu vel með þetta mál í öllum gerðum sögunnar og hann leikur hlutverk sitt af öryggi enda sá eini sem er með handrit. Njáll getur séð viðbrögð manna fyrir.

Næsta ráðstöfun Njáls sem skiptir sköpum er sú að sækja kvonfang fyrir yngsta son sinn til höfðingja og í staðinn lætur hann syni höfðingjans dýrmæta lögfraeðipækkingu í té. Hér er að sjálfsögðu verið að tala um Ásgrím Elliða-Grímsson og börn hans, Þórhall og Þórhöllu. Enn og aftur er verið að sýna hvers Njáll er megnugur. Ráðsnilld hans bregst ekki og þekking hans er svo mikil að hún nægir honum til þess að hækka fjölskylduna í samfélagsstiganum.

Njáll ráðleggur Gunnari líka að fara utan. Sú utanferð heppnast prýðilega enda fer Gunnar þar eftir ráðum Njáls og Njáll tók við öllu fjárfari Gunnars eins og segir í sögunni og það fór allt vel. Njáll ráðleggur síðan Gunnari að fara ekki til þings, Gunnar fer ekki að ráðum Njáls og kynnist Hallgerði og Njáll spáir því að það dragi dilk á eftir sér.

Við fáum svo aftur að sjá ráðsnilld Njáls í brúðkaupi Gunnars og Hallgerðar þegar hann skilur að því er virðist á augabragði hættulegan leik Práins Sigfússonar sem skilur við Þórhildi og biður Þorgerðar. Hann bendir strax á efna-hag hans og félagslega stöðu því það má ljóst vera að ef Práinn getur ekki fengið Þorgerðar getur Gunnar varla fengið Hallgerðar.

Í húskarlavíggunum verða ráð Njáls vandræðaleg. Hann sér hvað að fer og varar menn við en fær engu ráðið. Hann segir Gunnari að hann muni þurfa að láta Hallgerði eigi öllu fram koma, — en mætir með silfrið sem hann fékk frá Gunnari til þess að greiða fyrir mannvíg sem Bergþóra hefur til stofnað því Bergþóra kemur að því er virðist öllu fram sem henni þóknast. Sumt af því kemur honum meira að segja á óvart eins og til dæmis þáttur Þórðar leysingjasonar. Bergþóra sendir hann beint í dauðann og Njáll fær þar engu um ráðið.

Í húskarlavíggunum er sagan að sjálfsögðu líka að leika sér að lesendum, með því að slá úr og í. Þegar Njálssynir fara að drepa Sigmund virðist Njáll ekkert vita í sinn haus. Mannlýsingin sveiflast frá hinum alvísa Njáli og yfir í verulega fáfróðan Njál sem giskar á að þeir bræður séu ekki að fara í sauðaleit eða laxveiði um háttatíma við alvæpni, og getur sér þess til, eftir það sem á undan er gengið, að Bergþóra eigi einhvern hlut að máli. Sveiflan í þessari mannlýsingu er svo mikil að hún hlýtur að gefa lesendum í skyn að það sé klókindabragð hins skegglausa Njáls að þykjast ekkert vita á þessu stigi málsins. Hann kemur líka áleiðis því ráði sem aftur á eftir að heyrast að: „Vel væri þá ef svo væri að þá veiði bæri eigi undan“ (44. kafli).

Í þessari lotu sögunnar ver Njáll vináttu sína við Gunnar og ráðsnilldin dugir honum til þess, jafnvel þó að hann missi stjórn á aðstæðum um sinn. Hins vegar er það dálítið snúið atriði í sögunni þegar Bergþóra telur Njáli trú

um að upplagt sé að ábúendur á Bergbórshvoli gefi þeim á Hlíðarenda mat og hey. Það þarf engan vitring til þess að sjá að þetta er ekki rétta augnablikið til þess að gefa Hallgerði ölmusu enda er það í næsta kafla í sögunni sem Hallgerður sendir Melkólf þræl í Kirkjubæ. Þegar skerst í odda milli þeirra Skammkels og Otkels annars vegar og Gunnars hins vegar hefur Njáll bæði tögl og hagdir í viðskiptum við andstæðinga þeirra félaga. Hann segir Gunnari að hafa engar áhyggjur af þessu og þegar til þingsins kemur afhjúpar hann ráðagerð sem minnr á þá fyrstu. Njáll sýnir „sálfræðilegan“ skilning á frumhlaupi Skammkels, giskar á að Gissur hvíti viti ekki hvernig málum sé háttað og „lætur það fréttast“. Það gerir hann með því að senda Gunnar til þess að biðja Hrút um að taka málið að sér. Skynugri maður en Hrútur hefði spurt hvers vegna Njáll tæki málið ekki að sér sjálfur en hann gengur í gildruna vegna hégómaskapar. Hann er nokkuð vel fjáður, hraustur og ágætlega lögfróður. Hann veit sem er að hann gæti orðið skeinuhættur úr því að málsstaðurinn er góður og þá blasir frægðin og sæmdin við.

Hins vegar bera fylgismenn Gissurar það auðvitað til hans að nú beri hættu að höndum. Gissur fær tækifæri til þess að bregðast við og skella skuldinni á Skammkel. Vopnin snúast í höndum þeirra Otkels á hinn háðulegasta hátt. Skammkell er Njáli vissulega auðveld bráð vegna þess að draumur Skammkels um að láta til sín taka í málarekstri getur aldrei ræst. Engu að síður hefur Njáll í þessu atriði sögunnar sýnt innsæi og þjóðfélagslegan skilning.

Í eftirmálum eftir víg þeirra Otkels og Skammkels kemur svo að kunnur ráði Njáls um að vega aldrei tvisvar í sama knérunn og rjúfa ekki góðra manna sætt. Því er svo strax fylgt eftir af lagakrókum þar sem hótað er gagnsókn og málum drepið á dreif.

Þegar kemur að hestaatinu er Njáll enn og aftur spurður hvernig þetta muni fara og hann spáir rétt um það eins og annað. Hér er viska Njáls greinilega orðin að eins konar frásagnarfyrirhyggju í sögunni, hann veit nóg um það sem á eftir að gerast til þess að við lesendur getum beðið spenntir eftir því að fréttu meira. Þessi spennu hvílir auðvitað líka á því að hann er ekki óskekull eins og sjá mátti í húskarlavígunum. Jafnframt leyfir sagan sér líka stundum að hafa speki Njáls mjög einfalda. Það er ekki flókið að átta sig á því að óheppilegt hlýtur að vera að vega tvisvar í sama knérunn og það er heldur ekki flókið ráð að gefa manni, sem á sér grimmynda hatursmenn, að rétt sé fyrir hann að láta engan vita þegar hann leggi af stað í veislu til Ásgríms Elliða-Grímssonar og bjóða honum að hafa Njálssyni með í för. Gunnar þiggur það ekki og eins og menn vita fer illa þegar hann fer ekki að ráðum Njáls. Það er

enn eitt af þeim brögðum sem hér er beitt til þess að sannfæra lesandann um ráðsnilld Njál's.

Eftir bardagann við Knafahóla hefur Njáll enn það ráð að versla með saka-mál eða verja eitt mál með því að sækja annað og skapa þannig eins konar þrátefli. Þeir sem réttlætinu framfylgja í Njálu virðast sjaldnast hafa hreinan skjöld sjálfir. Þetta veit lögspekingurinn Njáll og notar óspart. Hann er líka mjög fundvís á formleg öngstræti.

Það kemur meðal annars skýrt fram í viðskiptum hans við þá Þorgeir Starkaðarson og Þorgeir Otkelsson. Njáll kemur sér í lögfræðistörf fyrir þá til þess að geta haft af skjólstæðingum sínum nægilega mikið fé til þess að borga manngjöld fyrir annan hvorn þeirra. Viðskipti Njál's og þeirra nafnanna benda til þess að hann sé ekki með öllu laus við illkvittið skopskyn, sérstaklega þegar í hlut eiga menn með of hátt sjálfsmat.

Þegar Gunnar vegur síðan Þorgeir Otkelsson við Rangá bjargar Njáll mál-um enn í horn með lagakrókum. Gunnar rýfur sættina eins og við vitum, gengur þar með gegn seinni hlutanum af ráði Njál's og er þar með allur. Manngjöld-in voru þeir nafnar hins vegar búnir að greiða. Svipuð lausn verður uppi á ten-ingnum þegar Gunnars er hefnt og Mörður látinn greiða bætur sem duga í manngjöld fyrir Starkað og Þorgeir.

Lesendum hlýtur að virðast ráðvísi Njál's nægileg til þess að Gunnar hefði átt kost á að ná háum aldri ef hann hefði farið utan eins og Njáll vildi. Ráð Njál's hafa gengið upp nægilega oft til þess. Það staðfestist enn betur við utan-ferð Gríms og Helga. Þar gengur spá Njál's eftir.

Næsta stóráætlun er síðan vegna eftirmála utanferðarinnar. Þar er vandinn sá að erfitt er að taka á glæpnum. Hann er afar óbeinn og framinn í útlöndum og engin vitni tiltæk. Njáll býr þá til nýjan glæp:

... þóttust þeir sjá að erfiðlega horfði og spurðu föður sinn ráðs hversu með skyldi fara. Þeir kváðust eigi una að svo búíð stæði.

Njáll svaraði: „Eigi er slíkt svo óvant. Það mun þykja um sakleysi ef þeir eru drepnir og er það mitt ráð að skjóta að sem flestum um að tala við þá, að sem flestum verði heyrinkunnigt ef þeir svara illa. Þá skal Kári um tala því að hann er skapdeildarmaður. Mun þá vaxa óþokki með yður því að þeir munu hlaða illyrðum saman er menn eiga hlut að. Þeir eru menn heimskir. Það kann og vera að mælt sé að synir mínir séu seinir til aðgerða og skuluð þér það þola um stundarsakir því að allt orkar tvímælis þá er gert er. En svo fremi skuluð þér orði á koma er þér

ætlið nokkuð að að gera ef yðvar er illa leitað. En ef þér hefðuð við mig um ráðið í fyrstu þá mundi aldrei orði á hafa verið komið og mundi yður þá engi svívirðing að verða. En nú hafið þér af hina mestu raun og mun það þó svo aukanda fara um yðra svívirðing að þér munuð ekki fá að gert fyrr en þér leggið vandræði á yður og vegið með vopnum og er því langa nót að draga (91. kafli).

Grjótármenn eru með öðrum orðum ginntir til þess að viðhafa ósæmlegt orðalag til þess að Njálssynir geti klekkt á þeim án þess að fá almenningsálit-
ið upp á móti sér.

Næsta flétta Njál's er svo auðvitað sú þegar hann beitir Katli tengdasyni sínum fyrir sig til þess að ná sáttum, og til þess að ná Höskuldi í fóstur til sín. Hann lætur Ketil fyrst taka Höskuld í fóstur og tekur hann síðan af Katli. Bergþóra er þá orðin fóstura barnabarns Hallgerðar eins og við vitum og hugmyndin auðvitað sú að með því að tengja saman ættirnar náist friður. Hér er gengið út frá því að Njáll framkvæmi samkvæmt áætlun og það er gert vegna þess hve mikið sagan leggur upp úr gáfum hans. Það er ólíklegt að tilfinningar ráði gjörðum hans án þess að hann skilji hvað hann er að gera. Þannig skildi Einar Ól. Sveinsson þó söguna þegar hann skrifaði bók sína *Á Njál'sbúð*. Það háir túlkun Einars að mínu mati hve trúr hann er samtíma sínum og vill afsaka Njál og gera hlut hans sem mestan. Einar hvíkar aldrei frá þeim forsendum sínum að Njáll sé góður og hjartahlýr sómamaður. Hann rekur það hvernig Njáll gefur ráð sem miða að því að: „afla sonum hans sakargifta á hendur þeim Þráni, fá óvinina sjálfa til að vinna verk, sem endist þeim til höfuðsbana“ (Einar Ól. Sveinsson 1943:137).

Síðan telur Einar að góðsemi Njál's blandist sjálfsbjargarhvöt hans og taki völdin af skynseminni.⁷ Hér hefur þjóðernisást Einars gert honum grikk að mínu mati. Hann vill að Njáll sé sannur Íslendingur og hetja og ekkert geti orðið honum að falli annað en togstreita milli jákvæðra eiginleika — í þessu tilviki milli gáfna og góðmennsku. Það er vissulega rétt hjá Einari að í sögunni er Njáll gerður að gáfuðum og góðum manni en þessir eiginleikar togast ekki á eða taka völdin hvor af öðrum. Richard Allen telur að Merði takist að rægja Höskuld og sannfæra Njál'ssyni vegna þess að innst inni trúi þeir því

⁷ „Eftir víg Þráins, sem Njáll hafði stutt að með mikilli slægð, þó að ekki væri það af fúsum vilja, hefst nýr þáttur í sögu hans: vilji hans til að bjarga sér og sonum sínum frá glötun blandast á kynlegan hátt góðvild hans, og að öllu samanlögðu ber góðvildin vizkuna ofurliði. Það er þegar hann tekur Höskuld Þráinsson í fóstur“ (Einar Ól. Sveinsson 1943:139).

ekki að Höskuldur geti nokkru sinni fyrirgefið víg Práins föður síns.⁸ Þetta er góð skýring meðal annars vegna þess að hún skýrir sjálfkrafa ýmislegt annað eins og til dæmis það hvers vegna Skarphéðinn hefur geymt jaxlana úr Práni í þússi sínu. Allar persónur sögunnar hljóta að sjá að hér er teflt á tæpasta vað.

Þegar Höskuldur er tekinn í fóstur er það með öðrum orðum sagt bæði til þess að sýna vinsemd og virðingu og til þess að beita ættrækni fjölskyldunnar gegn heiftrækni fæðardeilunnar. Miðað við innsæið og rökvísina sem gerð hefur verið grein fyrir hér að framan þá ætti Njáll að gera sér grein fyrir þessu.

Hann þekkir Skarphéðin að minnsta kosti nægilega vel til þess að hann heldur honum alltaf frá atburðum þangað til ekki verður umflúið að beita vopnum. Ýmis dæmi fleiri eru um að hann geri sér glögga grein fyrir skapferli sinna heimilismanna. Hann gerir sér með öðrum orðum væntanlega grein fyrir því að það er hættuspil að taka Höskuld í fóstur og hann reynir að hækka hann í tign til þess að ná með því stjórn yfir þeim aðstandendum Höskulds sem ekki eru í fjölskyldu Njáls. Hinum hefur hann fram að þessu getað stjórnað, nema Bergþóru í húskarlavígunum. En þó að hún sé stórveldi er hún að öðru jöfnu hlynnt bónda sínum og ráðstöfunum hans.

Kvofang Höskuldar Práinssonar er næsta tilefni Njáls til þess að móta atburðarás. Sá Njáll sem hér er sagt frá vilar ekki fyrir sér að ljúga alla vini sína fulla þetta sumar þegar þeir koma og biðja hann ráða — mál leysast ekki á þingi og það er að ráði Njáls tekinn upp fimmtardómur og ný goðorð. Hér telja sagnfræðingar öruggt að frásögn Njálu standist ekki en það skiptir ekki máli fyrir hugsun sögunnar (Ármann Jakobsson 1996:217–233, Íslendingabók:19). Einar Ól. Sveinsson segir um þetta að hér blandist saman heiðarlegur, en þó eigingjarn tilgangur, slægðarleg og ábyrgðarlaus aðferð og merkileg félagsleg endurbót (1943:137). Ef til vill er heppilegra að einfalda málið og segja að ráðagerðir Njáls og tilfæringar með fólk í fjölskyldunni færast með þessu atviki inn á svið þjóðlífsins og þar með segi sagan lesendum að þegar vel gangi séu engin endamörk á ráðsnilld Njáls.

Höskuldur Práinsson fær brúði sína, lögum þjóðfélagsins er breytt til þess að það megi verða, Njáll hefur sitt fram. Hann er faðirinn sem hefur syni sína hjá sér og tengdasynirmir Kári og Ketill eru honum nánir. Skarphéðinn er Njáli erfiðastur af sonum, fóstursonum og tengdasonum.

Barnsmæður Njáls eru þó kræfastar í því að hafa lausnir hans og aðferðir

⁸ „Mörðr's success in turning the Njálssons against Höskuldr depends in part on their unstated reluctance to believe that Höskuldr can in truth forgive their slaying of his father, Práinn“ (Allen 1971:122).

að engu. Þetta er svolítið skrítið því að Njáll er tvímælaust kvenlegri en þorri karlanna og fljótt á lítið virðist eðlilegt að konur sætti sig við friðsamlegar lausnir hans og ráðabrugg þar sem hermenska og annað karlmannlegt atferli telst til neyðarúrræða. Því er ekki þannig varið. Þegar Höskuldur Njálsson er drepinn snýr Hröðný móðir hans sér beint til Skarphéðins og biður um hefnd. Hún býst ekki við neinu af Njáli.

Á þessum stað í sögunni kemur kristnitakan og við það skiptir mjög um tón. Höskuldur Hvítanesgoði er felldur og Njáli vitrast að framundan er dauði hans, eiginkonu hans og sona.

Fram að þessu hafa öll ráð Njáls gengið upp. Þau hafa vissulega haft afleiðingar, bjargað einum og steypt öðrum í glötun, en Njáll hefur í öllum tilvikum náð að bregðast við ógnunum umhverfisins og stendur enn nokkuð keikur — það er að segja þangað til Höskuldur Hvítanesgoði er felldur. Eftir það gefur hann fá ráð og hefur sig lítið í frammi. Hann spyr Skarphéðin hvað þeir Kári ætlist fyrir á þingi — hann fer ekki með í liðsbón á Alþingi — og hann snýst beinlínis gegn sjálfum sér og ráðum sínum í eftirmálunum eftir Höskuld. Fyrst stendur hann að málinu eins og við má búast, lætur Þórhall spilla málinu með því að benda á þátt Marðar, nefnir síðan til virta og ábyrga gerðarmenn og það sama gerir Flosi og þegar allt bótaféð er saman komið, þá bætir Njáll, sem nú er orðinn kristinn maður, kvenbúningi við, hinum títt nefndu silkislæðum og bótum. Einar Ól. Sveinsson telur að um baugþak sé að ræða (1933:135). Baugþak virðist hafa verið aukagreiðsla sem stundum fylgdi mannbótum en lítið er vitað um framkvæmd þess máls. Finnur Jónsson var, að því er Einar segir, fyrstur til að nefna þá skýringu að Njáll ætli Hildigunni kvenbúninginn í sáttaskyni og það er auðvitað snjöll skýring. Hildigunnur er kvenmaður og má ekki semja opinberlega um vígsmál en hún er engu að síður mikilvirk í þessari atburðarás (Kristján Jóhann Jónsson 1998: 192–193).

Ég held að engin ástæða sé til annars en skilja tiltæki Njáls sem yfirlýsingu. Karl hinn skegglaus hlýtur að vita hversu alvarlegt það er að bregða mönnum um ergi. Flosi skilur þetta einungis á einn hátt og það gera að því er virðist allir viðstaddir. Þá getur atriðið varla gengið gegn skilningi sögumanns og áheyrenda eða höfundar og lesenda. Það þýðir varla að reyna að halda því fram að saga sem er, frá bókmenntalegu sjónarmiði séð, jafn glæsilega skrifuð og Njála sé ekki markviss á slíku augnabliki. Eina leiðin sem mér sýnist fær til þess að túlka þetta atriði er að segja sem svo:

Þetta er annað af tveimur helstu ráðum Njáls eftir að hann tekur kristni,

Höskuldur Þráinsson fellur og hann segist sjá fyrir dauða sinn. Bæði ráðin miða að sama markmiði.

Hitt atvikið er þegar hann fær að ráða því að hans fólk gengur inn þegar brennumenn koma. Mannþekking Njáls og sálfræðilegt innsæi hefur margsinnis komið fram og verið sýnt í sögunni svo að við hljótum að reikna með því að honum sé ljóst að Bergþórshvoll verði brenndur. Rök hans um að seint hafi gengið að sækja Gunnar eru augljóslega fyrirsláttur. Gunnar er dauður þegar hér er komið sögu vegna þess að umsátursmönnum hans tókst það sem þeir ætluðu sér. Viðhorf Njáls staðfestast enn af þeirri kunnu athugasemd hans að Guð muni eigi láta fólk hans brenna bæði þessa heims og annars.

Hér komum við aftur að Abraham. Hann tekur þá fjarstæðukennda ákvörðun að drepa son sinn Guði til dýrðar. Þá ákvörðun kallaði Kierkegaard trúarlegt stökk. Þegar maðurinn yfirgefur hinar troðnu brautir skynsemi og rökhbyggju er því ekki líkjandi við annað en stökk fram af hengiflugi, ekkert er undir fótum, enginn getur vitað hvað gerist en áhættan er tekin vegna þess að því er trúað að þessi sé vilji Guðs sem hafi með honum eitthvert markmið. Það er ákvörðun eða val Abrahams sem máli skiptir, í þessu vali verður maður að vera heill og í því felst sjálfur kjarni trúarinnar. Persónuleiki okkar verður til í ákvörðunum sem krefjast alls sem við eigum og getum.

Sú ákvörðun Njáls að fórn ekki aðeins sér heldur allri fjölskyldu sinni sýnir að Njála er einmitt saga um slíkt stökk. Eins og Abraham í túlkun Kierkegaard — skilur Njáll að einungis með því að velja að ganga í brennuna og afsala sér þar með ábyrgð á sonum sínum og fjölskyldu sem er honum kærari en allt annað munu þau öll eignast samastað á himnum hjá öðrum föður. Til þess að geta ofboðið bæði skynsemi sinni og tilfinningum á þennan hátt, til að geta fært slíka fórn, þarf manneskjan að skynja eitthvað sem er handan við hana sjálfa og einungis þannig getur hún ástundað siðferðilega breytni til ystu endamarka og axlað þannig ábyrgð á frjálsri tilvist sinni í heiminum. Einungis með því móti getur hún orðið guðdómleg sköpun. Um það hugsuðu menn margt á níttjándu öld, m.a. Hegel sem taldi að ef Guð væri fullkominn gæti hann ekki viljað það sem er ófullkomið.

Í bókinni *Lykillinn að Njálu* rökstuddi ég að Njála væri fyrst og fremst skrifuð til að berjast gegn því fæðardeilusamfélagi sem ógnaði bæði friði og farsælu kristnihaldi á þrettándu öld. Ég vildi ekki aðeins horfa á sögu Gunnars og sögu Njáls heldur á tenginguna þar á milli, kaflann um kristnitökuna sem skiptir verkinu í tvennt, í „áður og á eftir“, þar sem síðari hluti sögunnar end-

urtekur gjarna þemu og mynstur fyrri hlutans en nú með öðrum formerkjum vegna þess að nú vita menn betur (Kristján Jóhann Jónsson 1998:163–166). Skarphéðinn vill berjast eins og Gunnar Hámundarson forðum en ákvörðun Njáls um að ganga inn í bæinn á Bergþórshvoli og fórna þar með sér og fjölskyldu sinni er trúarlegt stökk þar sem föðurnum á himnum er afhent það æðsta vald um sannleika og réttlæti sem Njáli sjálfum hafði áður verið falið og hann tilskilið sér. Þannig og einungis þannig getur Brennu-Njáls saga orðið sú saga af kristnitökunni sem henni er ætlað að vera. Trúarlegt stökk þjóðarinnar inn í kristnina og Njáls inn í brennuna er eitt og hið sama. Skyldar hugmyndir má sjá víðar í bókmenntum þessa tíma.⁹

Þetta er eitt af því sem gerir Brennu-Njáls sögu að sígildu listaverki, laðar að henni kynslóð eftir kynslóð og tryggir henni stöðu meðal kanóniseraðra bókmennta. Hún fjallar um hin óþekktu lönd sem mannshugurinn einn getur unnið þegar rökhyggjunni og veruleikanum sleppir. Á slíkum augnablikum yfirstígur sjálfsbjargarhvötin sjálfa sig í von um að fá allt tvöfalt til baka.

En hvað með Byron? Hann átti enga syni eins og Abraham og Njáll og var enginn sérstakur trúmaður og einhver kynni að spyrja hvað hann væri að gera í þessari grein.

Byron var eitt ástsælasta og virtasta skáld nítjándu aldar, gott ef ekki fremstur meðal jafningja. Hann fór til Grikklands til þess að heyja frelssítríð og fórna lífi sínu fyrir frelsið og skáldskapinn. Öfugt við Abraham og Njál hefur Byron lávarður orðið fyrir því að um hann hafa verið skrifaðar margar bækur og margar ævisögur þar sem höfundarnir láta einskis ófreistað til að sanna hégómaskap hans, nautnasýki og ókristilegustu og óhetjulegustu ákvarðanir og framferði.

Grímur Thomsen skrifaði meistaraprófsritgerð um Lord Byron árið 1845, en ritgerðin var síðar tekin gild sem doktorsritgerð, líklega vegna breyttra prófkrafna við Kaupmannahafnarháskóla. Þegar Grímur skrifaði um Byron voru aðeins rúm tuttugu ár liðin frá dauða hans og aðeins nokkrar bækur höfðu þá verið skrifaðar um ævi hins fræga skálds. Grímur rekur sögu Byrons og telur að hann hafi á endanum fundið sannleikann í þeim skilningi að hann hafi ekki aðeins valið að styðja gott málefni í orði heldur einnig í verki. Hann velur og breytir samkvæmt vali sínu, kastar sér út í óvissuna og deyr fyrir málstað sinn. Í meðförum Gríms fær það nokkurt gildi að Byron vissi að hann kæmi aldrei aftur frá Grikklandi. Í sínum eigin skilningi og Gríms gekk hann

⁹ „Sæf þú guði blót lofs, ok gjaltu enum hæsta heit þín, enda kalla þú á degi kvalar“ *The Icelandic Homily Book*:100r (stafsetning samræmd).

í dauðann fyrir hugsjón sína. Hinn ungi Kierkegaard sem áður var nefndur lagði einmitt upp með þá hugmynd að ekki yrði neinu lífi lífað nema eitthvað væri svo mikilvægt að maður væri tilbúinn til þess að deyja fyrir það — eða að minnsta kosti fórna öllu. Í þess háttar skilningi lá kveikjan að áhuga hans á Abraham.

Í tilviki Byrons var Grikkland og grísk menning það sem hann kaus að falla fyrir. Frelsisstríð Grikkja gegn Tyrkjum var „heilagt stríð“ í augum rómantísku skáldanna af því að í Grikklandi stóð vagga vestrænnar menningar og þeirri menningu var ógnað í táknrænni merkingu af framandi þjóðum, annarrar trúar og menningar. Frelsið, lýðræðið og hinar fögru listir voru í hættu. Ég held að Grímur hafi haft rétt fyrir sér að því leyti að frægð Byrons eftir andlát-ið byggðist ekki síst á því að fólk trúði því að hann hefði fórnað lífi sínu fyrir gríska menningu og grískt frelsi sem felur í sér kjarna vestrænnar menningar og sögu og þar af leiðandi trúar.

Túlkun Gríms Thomsen á sögu Byrons byggir á mörgum bókmenntalegum minnum en helgisagan af Abraham er ekki lítilvægust af þeim. Sá Byron sem Grímur lýsir tekur hið trúarlega stökk. Vitandi að hann mun ekki snúa aftur kýs hann að fela sig Guði á vald af því að aðeins hann geti bjargað Grikklandi og endurheimt það sem Grikkland stóð fyrir í vestrænni menningu.

Rétt eins og Njáll, sem vissi að ekki yrði aftur snúið eftir að sáttaumleitunum hafði verið komið í sjálfheldu og gengið hafði verið inn á Bergþórshvoli og Abraham sem taldi að öllu væri lokið þegar hann hafði bundið Ísak á „viðarbulunginn“ og teygst sig eftir hnífnum til þess að slátra sínum elskaða syni, velur Byron að treysta orðum frelsarans: „Hver sem hefur fundið líf sitt, mun týna því, en hver, sem hefir týnt lífi sínu mín vegna, mun finna það“. (Mattheus, 10.39)

Tilvistarspeki Njáls á Bergþórshvoli gæti vel hafa átt þátt í auknum vinsældum Njálu um miðja níttjándu öld, öld þeirra Kierkegaards og Gríms Thomsen. Iðnbyltingin og breytingar í trúarlegum viðhorfum hafa um þær mundir þau áhrif að heillandi og hættulegt valfrelsi virðist blasa við hvert sem litið er. Auknu valfrelsi fylgir aukin ábyrgð einstaklingsins á sjálfum sér og persónuleika sínum. Auk þess hafði rómantíska stefnan í Evrópu lagt áherslu á að í sögu og tungumálum þjóðanna heima fyrir lægju ónýttir fjársjóðir. Njála var saga af norðurslóðum sem Englendingum, Þjóðverjum og Norðurlandabúum fannst vera úr sinni fortíð. Njáll er dæmi um einstakling sem velur og stendur og fellur með vali sínu.

Og nú getum við vikið aftur að helgum bókum. Ég held ef til vill að ekki verði fram hjá því gengið að Kierkegaard skrifaði um Abraham sem trúarleg-an forföður, mann sem valdi að treysta og hlýða Guði þó að það virtist fjarstæðukennt.

Á sama hátt er Njála skrifuð um Brennu-Njál sem íslenskan ættföður sem síðar hefur fengið sömu fordæmisstöðu eða trúarlegt mikilvægi í íslenskrí menningu og Abraham. Hann valdi að færa sig og alla sína Guði sem „brenni-förn“ og fól sig og syni sína Guði á vald rétt eins og Abraham.

Á sama hátt taldi Grímur Thomsen að Byron hefði fórnað sér fyrir endur-reisn Grikklands, hins sanna og hins fagra því að aðeins í því getur hinn mikli og eilífi andi talað í gegnum menn.

Þannig tengir goðsögnin um Abraham þá Njál og Byron og sýnir okkur tengsl milli þrettánda og nítjándu aldar. Jafnframt hafa þessir þrír herra-menn sitt að segja um það sem rómantíska stefnan sótti í miðaldirnar.

HEIMILDIR

- Allen, Richard F. 1971. *Fire and Iron*. Critical Approaches to *Njáls saga*. University of Pittsburgh Press, [Pittsburgh].
- Ármann Jakobsson. 1996. Skafti Þóroddsson og sagnaritun á miðöldum. *Árnesingur* 4:217–233.
- Biblían, það er heilög ritning*. Hið íslenska Biblíufélag, Reykjavík, 1969.
- Brennu-Njáls saga. Útg. Einar Ól. Sveinsson. *Íslensk fornrit* 12. Hið íslenska fornrita-félag, Reykjavík, 1954.
- Einar Ól. Sveinsson. 1933. *Um Njálu*. Bókadeild Menningarsjóðs – Ríkisprentsmiðjan Gutenberg, Reykjavík.
- Einar Ól. Sveinsson. 1943. *Á Njálsbúð*. Bók um mikið listaverk. Hið íslenska bókmenntafélag – Félagsprentsmiðjan H.F., Reykjavík.
- Garff, Joakim. 2000. *SAK*. Søren Aabye Kierkegaard. En biografi. Gads Forlag, København.
- The Icelandic Homily Book. Perg. 15 4° in the Royal Library, Stockholm. Útg. Andrea de Leeuw van Weenen. *Íslensk handrit*. Icelandic Manuscripts. Series in Quarto 3. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Reykjavík, 1993.
- Íslendingabók. Útg. Jakob Benediktsson. *Íslensk fornrit* 1. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík, 1968.
- Jón Karl Helgason. 2001. *Höfundar Njálu*. Þræðir úr vestrænni bókmenntasögu. Heimskringla – Háskólaforlag Máls og menningar, Reykjavík.
- Jón Karl Helgason, Sveinn Yngvi Egilsson & Þórir Már Einarsson (útg.). 2001. *Vefur Darraðar* [geisladiskur]. Heimskringla – Háskólaforlag Máls og menningar, Reykjavík.
- Kierkegaard, Søren. 1961. *Frygt og bæven*. Indledning og noter ved Niels Thulstrup. Gyldendal, København.

- Kierkegaard, Søren. 2000. *Uggur og ótti*. Prætubókarljóð eftir Johannes de silentio. Pýð. Jóhanna Þráinsdóttir. Inngangur eftir Kristján Árnason. Hið íslenska bókmenntafélag, Reykjavík.
- Kristján Jóhann Jónsson. 1998. *Lykillinn að Njálu*. Vaka – Helgafell, Reykjavík.
- Lönnroth, Lars. 1976. *Njáls saga*. A Critical Introduction. University of California Press, Berkeley.
- Páll Valsson. 1999. *Jónas Hallgrímsson. Ævisaga*. Mál og menning, Reykjavík.
- Stjórn*. Gammelnorsk Bibelhistorie fra Verdens Skabelse til det babyloniske Fangenskab. Útg. C. R. Unger. Christiania, 1862.

SUMMARY

Attention is drawn to similarities among the figures of Abraham, Njáll and Byron as decision makers. Each of them takes what Kierkegaard refers to as a 'leap of faith;' and the turning point in each of their lives comes when the demands of logic are denied and choices are dictated by faith and emotion.

Kierkegaard wrote about Abraham's sacrifice in his book *Frygt og Bæven (Fear and Trembling)*. He argues that if individuals feel obliged to violate an ethical law, no one can tell them whether this is a genuine decree of God or a mere temptation—such decisions have to be made in blind faith. This is Abraham's dilemma when he decides to offer up his son; and it is Njáll's dilemma when, firstly, he resolves to add an item of women's clothing to the pile of money intended as compensation for the killing of Höskuldur, and, later, when he urges his family to go inside in order to defend themselves against Flosi and his supporters. By these decisions, Njáll sacrifices his family and places his patriarchal role in the hands of God.

Alongside Kierkegaard's view of Abraham's sacrifice, Grímur Thomsen claimed in 1845 that Lord Byron had sacrificed himself for western culture. Such interpretations were not uncommon in the nineteenth century and may help to explain the popularity of *Njáls saga* during that period. Njáll's patriarchy may be seen as spiritually akin to that of both Abraham and Byron. Their personal freedom manifests itself not only in their apparent denial of reason and logic, but also in their respect for the dictates of their own emotions and beliefs. Many individuals in the nineteenth century identified with such dilemmas.

Kristján Jóhann Jónsson
Barmahlíð 8
105 Reykjavík
kjj@simnet.is